

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА СУБ'ЄКТІВ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН НА ПОЛІГАМІЮ: КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

**Кожевникова Вікторія Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент
кафедри Галузових правових наук Київського університету права НАН України
УДК 347.12-053**

Articolul investighează experiența din exterior a limitărilor subiecților în relațiile de familie, de a se afla în același timp în dreptul de a fi căsătorit cu mai multe persoane.

Cuvinte cheie: Interzicerea dreptului, limitarea dreptului, soți, ambuscade legale pe dreptul familiei, poligamia, căsătorie legală, dreptul, moralitatea, religia și tradițiile societății.

В статье исследуется иностранный опыт границ и ограничений осуществления субъектами семейных отношений права находиться одновременно в законном браке с несколькими лицами.

Ключевые слова. Запрет права, ограничение права, супруги, семейно-правовые засады законодательства, полигамия, законный брак, осуществления права, мораль, религия, традиции общества.

In the article is devoted experience is investigated of borders and limiting to of realization the subjects of domestic relations of right to be simultaneously in legal marriage with a few persons.

Keywords. Prohibition of right, limitation of right, married couples, domestically-legal ambushes of legislation, polygamy, legal marriage, realization of right, moral, religion, of tradition of society.

Постановка проблем. Держава, встановлюючи обмеження, має виходити з виключності та доцільності їх застосування до суб'єктів сімейних правовідносин. Протиправними мають вважатися будь-які нормативно-правові акти, які своїм змістом порушують конституційні гарантії особи, необґрунтовано обмежуючи її права. Обмеження права на перебування особи одночасно у декількох шлюбах, потребує переосмислення виходячи, з про-європейським світосприйняттям українським суспільством з сучасних реалій.

У зв'язку з цим, актуальним є дослідження основних засад обмеження особистих немайнових прав суб'єктів сімейних правовідносин, в рамках проблем обмеження права на полігамію в Україні, розроблення цілісної концепції сучасного розуміння категорій межі здійснення пра-

ва та його нормативні обмеження у вітчизняній науці і судовій практиці застосування сімейного законодавства.

Роль останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям для висновків і узагальнень, зроблених у цій праці, стали фундаментальні труди багатьох вчених, зокрема, М. В. Антокольська, Т. В. Боднар, В. І. Борисова, С. І. Вільянського, Є. М. Ворожейкіна, М. К. Гальянтич, К. Глиняна, А. Б. Гриняк, О. В. Дзера, Г. С. Джумагазієва, А. С. Довгерт, Н. А. Д'ячкова, Ю. М. Жорнокуй, Ю. О. Заїка, В. Ю. Євко, В. І. Кісіль, Л. Ю. Ковтунова, В. М. Косак, А. В. Коструба, О. О. Кот, Ю. В. Коренга, В. А. Кройтор, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. О. Михайленко, А. М. Нечаєва, С. О. Погрібний, З. В. Ромовська, С. О. Сліпченко, М. О. Самойлов, Р. О. Стефанчук, В. І. Труба, С. Я. Фурса,

Ю. С. Червоний, В. М. Чернега, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, Р. Б. Шишка, О. С. Яворська, та інші.

Мета. Дослідження полягає у встановленні меж здійснення права особи на перебування одночасно у шлюбі з кількома (дружинами) за законодавством іноземних держав, в яких відсутнє існування обмеження такого права. Вивітлення доцільності обраного законодавцем підходу, щодо заборони полігамних шлюбів в СК України.

Завданням є встановити обґрунтовані підходи до обмеження права на полігамію, розкрити зміст, правову природу обмеження права на перебування одночасно у декількох законних шлюбах. Обґрунтувати специфіку та особливості.

Виклад основного матеріалу. Законодавче обмеження права на полігамію в Україні регламентоване положенням ст. 25 СК України, оскільки жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі та мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу.

В історичному минулому кількість шлюбів обмежувалась синодальними указами; благословлявся виключно перший шлюб; другий і третій – не підтримувалися, але не засуджувалися, а четвертий вважався нечестивим або недійсним. Це відбивалося і у світському законі, наприклад, у Соборному Уложенні 1649 р. та деяких указах [1.с.417-420].

Додатково Правила державної реєстрації актів цивільного стану встановлюють, що для реєстрації повторного шлюбу особи, які раніше перебували у шлюбі, повинні пред'явити документи, що підтверджують припинення або недійсність попереднього шлюбу [2.с.1803]. Правовими приписами (СК України) не обмежується кількість правозгідних шлюбів, яких за життя може укласти жінка та (або) чоловік.

Традиційно, одношлюбність – один з основних законів шлюбу, заснований на індивідуальності любові між жінкою та чоловіком [3.с.97], вказує професор З. В. Ромовська. Термін «моногамія» походить від *mono* – один і *gamos* – шлюб (грецьк.). Одношлюбність – історична форма шлюбу і сім'ї. Виникнувши з парного шлюбу в епоху розпаду первинного суспільства, моногамія надалі стала панівною формою шлюбу [4.с.45]. Питання одношлюбності та моногамії в

Україні підпадають під сферу правового впливу не лише положень законодавства, а й норм соціальних, зокрема релігії, моралі, етики, звичаїв, традицій тощо.

Саме тому ставлення християнської релігії (церкви), наприклад, до повторних шлюбів загалом негативне, і благословення дається, як правило, тільки на перший шлюб, а процедура церковного «уневажнення шлюбу» застосовується як виняток з ретельним дослідженням обставин життя подружжя, яке розлучається. В історичному минулому кількість шлюбів обмежувалась синодальними указами; благословлявся тільки перший шлюб, а другий, третій – не підтримувалися, але не засуджувалися, а четвертий вважався нечестивим або недійсним [5.с.98]. На сьогодні ж обмеження права на укладення повторного шлюбу у разі припинення попереднього в сімейному законодавстві України відсутнє.

Проте, як уже зазначалось вище, оскільки моральні засади українського суспільства та релігійні канони відіграють особливу роль, суб'єкти не часто укладають повторні шлюби після розлучень. Вказане формулювання закону втілює демократичний підхід до розв'язання цієї проблеми і доволі широке розуміння принципу добросовісності шлюбу [6.с.38-39]. Подібний стан простежується і в іноземному праві. Так, О. В. Дзера пов'язує це з тим, що «У сучасному світі, як правило, таких обмежень не встановлюється, але заради справедливості слід сказати, що можливості довільно укласти повторні шлюби у багатьох країнах обмежені законодавством про розлучення, яке здійснюється за вельми складними процедурами» [5.с.97]. Сама по собі ідея розлучення – це «констатація невдалого шлюбу» [7.с.557].

Зарубіжний досвід та практика намагаються донести до суб'єктів вимогу про відповідальне ставлення до законної реєстрації шлюбу та непрямыми засобами застерегти осіб укласти нові, повторні шлюби, якщо особи не впевнені у тривалості їх існування.

У юридичній літературі не має єдності думок щодо співвідношення термінів «одношлюбність» і «моногамія»: одні вчені їх ототожнюють [8.с.21], а інші розрізняють за змістом. Так, у наукових працях вчених колиш-

ніх пострадянських держав можна знайти позиції, в яких висловлено, що вказані вище терміни («одношлюбність» і «моногамія») застосовувати як рівнозначні не зовсім коректно, оскільки за етимологічним значенням «одношлюбність» передбачає довічну шлюбну єдність чоловіка [9.с.73].

В. А. Рясенцев зазначав, що «основою одношлюбності, яка відображає моральні погляди суспільства на шлюб, є взаємна любов і прив'язаність чоловіка та жінки» [10.с.18]. М. В. Антокольська пояснює законодавче закріплення принципу моногамії, посилячись на європейську культуру та релігійну традицію [11.с.114]. Разом з тим, необхідність принципу одношлюбності обґрунтована з позиції його відповідальності моральним засадам суспільства, а також посилення на європейську культуру, звичаї, традиції народу [12.с.363].

Для мусульманських країн полігамія й донині залишається прийнятною. Наприклад, за нормами шаріату реалізація прав чоловіка-мусульманина на другий, третій, четвертий шлюб можлива за таких умов: 1) згода дружини (дружин) на укладення чоловіком нового шлюбу; дружина, яка бажає бути єдиною дружиною свого чоловіка, може наполягати на внесенні відповідного запису в свій шлюбний контракт; 2) чоловік зобов'язаний мати матеріально-фінансові можливості для утримання дружин та дітей, виконувати обов'язки щодо всіх дружин [13.с.254-256]. Звідси випливає, що полігамія як принцип, навряд могла б сприйматися сучасним українським суспільством.

Науковець О. М. Нечаєва висловлювала позицію, що «Питання про багатоженство складне, пов'язане з національними традиціями та різними релігіями. Проте, на її думку, останнє є припустимим у виняткових випадках, наприклад, якщо в сім'ї хвора дружина або немає дітей» [14.с.69]. Проте, така наукова позиція не була сприйнята сучасними вченими, оскільки не узгоджується з усталеними уявленнями про шлюб та сім'ю українського суспільства.

М. В. Чернега вказує, що «прийняття умови про допустимість полігамії означало б діяти всупереч чинному законодавству і відмовитись від принципу повної рівності чоловіка та жінки в особистих і майнових правах у шлюбі і сім'ї.

Слід констатувати, що така пропозиція суперечить не лише реаліям сучасного життя, де українських дружин важко назвати «утриманками», але й традиції української сім'ї, в якій жінка завжди відігравала провідну роль» [12.с.366]. Саме тому вимоги чинного сімейного законодавства щодо одношлюбності мають сферу правового впливу і на іноземців (осіб без громадянства), які перебувають на території України.

Тому деякі суб'єкти сімейних відносин (віросповідання, звичаї, національні закони яких дозволяють чоловікам мати за дружину декількох жінок) не можуть мати особливих юридичних прав у сфері свого сімейного життя в Україні, оскільки це суперечило б засаді рівності усіх громадян, проголошений у ст. 24 Конституції України. Тобто обмеженням (забороною) на території України є реєстрація шлюбів за традиціями та законами іноземних держав, якщо такі шлюби суперечать громадському правопорядку та нормам моралі у нашій державі.

Додатково слід зазначити, що законодавство таких держав як Туркменістан, Киргизька Республіка передбачає навіть кримінальну відповідальність за багатошлюбність [15.с.51]. Правопорядок названих держав установлює більш жорсткі санкції (у вигляді кримінальної відповідальності) до чоловіків, які, зловживаючи національним правом, нехтуючи традиціями та культурою свого народу, незаконним (злочинним) способом порушили принцип одношлюбності. Законодавство України, більшості пострадянських країн, держав Європейського Союзу кримінальної відповідальності за багатошлюбність не встановлює та загалом застосовуються санкції немайнового характеру ч. 1 ст. 39 СК України (у вигляді визнання шлюбу недійсним).

Засобом нормативного врегулювання існуючого для іноземців юридичного дискомфорту може бути ст. 11 СК України, яка допускає врахування звичаю національної меншини при вирішенні судом сімейних спорів (тобто у випадках, якщо представники меншин, що проживають на території України, реєстрували шлюб в іноземній державі, громадянами якої вони є, тощо).

З. В. Ромовська згадувала, що і в Україні здійснювалися спроби легалізувати багатошлюбність. Так, «у 2000 р. при обговоренні проекту Сімейного кодексу України було запропоновано

доповнити ст. 25 такою нормою: «Чоловік може перебувати у полігамному шлюбі з кількома жінками одночасно. Майнові, аліментні та інші правові відносини у таких шлюбах регулюються окремим законом»[3.с.97]. Проте запропонована позиція не знайшла свого практичного застосування в українських актах позитивного права.

Отже, згідно із законодавством України, суб'єкти сімейних відносин обмежені у праві на укладення полігамного шлюбу. Положення ст. 21 СК України містить загальні правила щодо реєстрації шлюбу, незалежно від віросповідання осіб. Ті сім'ї (подружні пари), релігія яких допускає полігамію (шлюб з двома або більше особами), мають можливість проживати за приписами своєї віри. Тому, оскільки релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення в осіб сімейних правовідносин, державна реєстрація шлюбу здійснюється за законодавчими приписами, а не релігійними. Так, обмеження права на полігамію в Україні впливає з сімейного законодавства (ч. 1 ст. 25 СК України).

Висновки. Обмеження права на перебування чоловіком (дружиною) у більш ніж одному зареєстрованому шлюбі регламентоване положенням ст. 25 СК України, оскільки жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі та мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу. Оскільки норми моралі, релігійні переконання українського суспільства, звичаї та національні традиції в сімейному праві слугують беззаперечним регулятором сімейних відносин, то обмеження права на полігамію є цілком обґрунтованим та залишається нормативно визначеним за сучасних умов.

Література

- 1.Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – С. 417–420.
- 2.Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні : наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 42. – Ст. 1803.
- 3.Ромовська З. В. Українське сімейне право. Академічний курс. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с. – С. 97.
- 4.Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Судова практика з питань сімейних стосунків. Станом на 03.09. 2014 р. / С. Б. Булеца, Ю. Ф. Іванов, О. В. Ієвіня та ін. – К. : Професіонал, 2014. – 480 с. – С. 45.
- 5.Сімейне право України : підруч. / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера [та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери . – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 520 с. – С. 87-98.
- 6.Цатурова М. К. Три века русского развода (XVI–XVIII века). – М. : Логос, 2012. – С. 38–39, 93–160.
- 7.Гражданское и торговое право зарубежных государств : учеб. – 4-е изд., перераб. и доп. – В 2 т. – Т. 2 / отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 557.
- 8.Шимон С. І. Сімейне право : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 14; Муратова С. А. Семейное право : учеб. – 2-е изд., перераб. – М. : Эксмо, 2006. – С. 18; Сімейне право України : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. П. Мироненко, С. А. Пилипенко ; [за заг. ред. В. П. Мироненко]. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 21.
- 9.Косарева И. К вопросу о допустимости исключения из правила моногамии (имеет ли полигамия право на признание) // Вестник ХГАЭП. – 2009. – № 6 (45). – С. 73–74.
- 10.Рясенцев В. А. Советское семейное право. – М. : Юрлитиздат, 1982. – С. 18.
- 11.Антокольская М. В. Семейное право : учеб. – М. : Юристъ, 2001. – С. 114.
- 12.Чернега В. М. Принцип одношлюбності та контрарності як наскрізна ідея українського сімейного права // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 57. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – 608 с. – С. 363–366.
- 13.Максуд Р. Ислам / пер.с англ. В. Новикова. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – С. 254–256.
- 14.Нечаева А. М. Семейное право: проблемы и перспективы развития // Государство и право. – 1999. – № 3. – С. 69.
- 15.Семейное право : учеб. / Б. М. Гонгалло, П. В. Крашенинников, Л. Ю. Михеева, О. А. Рузакова ; [под ред. П. В. Крашенинникова]. – М. : Статус, 2008. – С. 51.